

PRIKAZI KNJIGA

Etničnost, nacija, identitet : Hrvatska i Europa. Priredili Ružica Čičak-Chand i Josip Kumpes. — Zagreb : Institut za migracije i narodnosti; Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, 1998. — 315 str. — (Biblioteka Revije za sociologiju)

Knjiga *Etničnost, nacija, identitet : Hrvatska i Europa* rezultat je znanstvenoga skupa *Etnički razvitak europskih nacija: Hrvatska — Europa*, koji je 11. lipnja 1997. u Zagrebu organizirao Institut za migracije i narodnosti.

Dvadeset je članaka raspodijeljeno u četiri odjeljka: *Oblici etničnosti u Europi, Etničnost i religija, Etničnost i jezik, Etničnost i politika*. U svim se člancima mogu naći teme zanimljive npr. sa sociolingvističkoga stanovišta.

Tu se upotrebljavaju pojmovi *etnos*, za opću pojavu, a za određenu etničku zajednicu *etniija* (13, Emil Heršak).

U jezičnom su odjeljku knjige tri članka: Dalibor Brozović, *Etničnost i jezik: uvodno razmatranje* (171–180); Jadranka Grbić, *Jezik i govor kao komponente pripadnosti zajednici (ogled o jeziku i identitetu)* (181–190); Stjepan Babić, *Jezik, etniija i politika* (191–198).

Dalibor Brozović opisuje nekoliko primjera stanja s jezikom i etnijama. Svoj članak počinje razmišljanjima o neodređenosti pojmova *etničnost* i *jezik*. Pojam *jezik* podrazumijeva »dviije savršeno različite pojavnosti«: prva je »normirani, pismeni jezik, koji se upotrebljava u svim funkcijama moderne civilizacije, [...], a i u velikoj većini beletrističke produkcije« i koji se naziva *standardnim jezikom* (i u svakodnevnom govorenju *književnim jezikom*); druga podrazumijeva »zajednicu blisko srodnih dijalekata, i samo to, bez obzira na postojanje ili nepostojanje norme, na funkcije [...] i na to kakvo je društvo u kojem se rabi« (171).

»Genetska lingvistika, koja se bavi srodničkim jezičnim odnosima, i sociolingvistika, koja se bavi standardnim jezicima [...], zahtijevaju dvije posve različite lingvističke karte i Europe i svijeta« (172), i »predodžbe i kriteriji geneolingvistike ne znače [...] gotovo ništa za sociolingvistiku, i obrnuto. Jezik jest ili nije genetski samostalan i to bez obzira postoji li u standardnome obliku, a činjenica da postoji kakav standardni jezik ne znači ništa za pitanje je li njegova jezična sirovina genetski neovisna ili ne« (173).

Radi jednostavnosti, dalje i za standardni jezik i za »zajednicu blisko srod-

nih dijalekata« Brozović rabi naziv *idiom*. »Svaka je etnija [...] određena nekim idiomom. Iznimke su izvanredno rijetke.« Etnija pak »uvijek ima neku svijest o samoj sebi i o svojem idiomu.« Tako »Švicarci nisu etnija«, no »i njihova zajednica, kakva već jest, ima svijest o sebi, a u tu je svijest uključena i spoznaja o vlastitoj četverojezičnosti« (173).

Kašubi imaju svoj jezik, koji je genetskolingvistički poseban jezik unutar lehitske podskupine istočnoslavenskih jezika (u tom je smislu odnos njega prema poljskom sličan odnosu npr. hrvatskoga prema slovenskomu, unutar zapadne podskupine južnoslavenskih jezika), ali ne postoji kašupski standardni jezik, a Kašubi se smatraju Poljacima. Na kašupskom jeziku postoji književnost, razna pučka izdanja i dr. (174) Odnos poljskoga i kašupskoga jezika sličan je odnosu gornjonjemačkoga prema donjonjemačkomu i francuskoga prema okcitanskom (175).

Makedonski jezik u genetskolingvističkom je smislu poseban jezik, a jezični se standard počeo razvijati od konca XVIII. stoljeća. Da se »Makedonci nisu razvili u posebnu naciju« i da se nije razvio makedonski standardni jezik, makedonski bi jezik i dalje bio genetskolingvistički poseban jezik (175).

»Etnička podloga, jezik u genetskolingvističkome smislu, moderna nacionalna zajednica i jezik kao standardni idiom četiri su posve različite pojave, koje se isprepleću, ali koje ni po čemu nisu ovisne jedna o drugoj«, ističe Brozović (175).

Lužičani (Lužički Srbi) govore dvama genetskolingvistički odvojenim jezicima (odnos između gornjolužičkoga i donjolužičkoga sličan je odnosu češkoga i slovačkoga ili hrvatskoga i slovenskoga), i iako su te dvije zajednice pripadale odvojenim državnim jedinicama (Gornja Lužica Saskoj, Donja Pruskoj), Lužičanima je nacionalna svijest zajednička, s tim da oni sebe ne smatraju pravim Njenjemcima: oni su »potpunoma svjesni da su Lužički Srbi, ali oni nisu Lužički Srbi onako kako su Poljaci Poljaci ili Česi Česi, nego su neka-ko drukčije posebnim narodom« (176–7), i u nekim funkcijama modernoga standardnoga jezika služe se njemačkim jezikom.

Još su jedan poseban slučaj Moravljani: jezik im je češki (dijalekti su različito bliski češkima ili daleki od njih), standardni je jezik češki, no tu postoji svijest o posebnosti pokrajine (176).

Nejednoznačnosti u odnosima između idioma i etničkih kategorija ima i drugdje. Genetski odnos između čečenskih i inguških dijalekata nije posve jasan, postoje dva standardna jezika (veoma su slični, ali različiti; u genetskolingvističkom smislu inače se najčešće govori o nahskoj skupini sjeveroistočnokavkaskih jezika, u kojoj su onda čečenski, inguški i bacijski). Čečeni i Inguši dva su različita naroda, koji su otprilike do konca sovjetskoga vremena imali zajedničku republiku, danas svaki ima svoju, unutar Rusije.

U Gruziji su gruzijskom jeziku srodni megrelski i svanski (sva tri pripadaju

kartvelskoj porodici, i nisu međusobno razumljivi), to su jezici triju etnija, no nacionalna je svijest zajednička: gruzijska. Gruzijski je jezik standardni jezik za sve tri etnije takve gruzijske nacije (177). U Gruziji žive još Aphazi i Oseti (prvi imaju autonomnu republiku, drugi autonomnu oblast), s različitim jezicima, koji nisu srodni gruzijskomu. No tu su još Adžarci (imaju svoju autonomnu republiku): oni govore gruzijski, upotrebljavaju standardni gruzijski, ali se nacionalno ne osjećaju Gruzijcima; razlikuju se po vjeri, jer su Gruzijci kršćani, a Adžarci muslimani. »No u samome standardnome jeziku nema nikakvih razlika izuzev čisto religijski frazeološke i leksičke reperkusije. Nema, dakle, ni onakvih pojava kakve se u naše doba ogledaju u dokumentima pisanim u dvije verzije, na hrvatskome i bošnjačkom jeziku. Jer tu već ima i po koja stvarna razlika, uz one što su izmanipulirane samo kako bi se te dvije verzije teksta što više razlikovale. Što u Adžariji nema takvih pojava, može se objasniti najvjerojatnije činjenicom da se u Adžariji islamizacija zbila kasnije nego u Bosni« (178).

Tako je D. Brozović pokazao zapletenost te problematike na jezicima šire Evrope, i samo je natuknuo malo za stanje u Africi. Članak je završen ovako: »Općenito sam prilično pesimističan kada se radi o izgledima da se u svjetskome javnom mnijenju (točnije mnijenjima) razbistre pojmovi [...]. Ne nazirem niti izdaleka kakve čvrste općepriznate kriterije i parametre koji bi mogli unijeti reda u postojeću zbrku«, a neki sociolingvisti danas »u tu problematiku unose dodatnu neprozirnost i nesporazume« (178).

Jadranka Grbić ističe to da se pripadnost zajednici iskazuje kompleksno, kroz međuprožimanja raznih faktora. Etnički identitet samo je jedan oblik svega identiteta, i on sadrži i objektivni sadržaj (društveno-kulturni model s više elemenata: s kulturom u najširem smislu, vjerom, poviješću, jezikom, životnim prostorom itd.) i ono što je subjektivno (emotivno; osjećaj pripadnosti i lojalnosti). Etnički identitet »sadrži u sebi pokazatelje zajedničkog i istoga ("mi") te pokazatelje različitoga ("oni")«, pa je zato on »istodobno sredstvo komunikacije i sredstvo raspoznavanja među pojedincima i grupama«: on ovisi i o sličnostima i o različitostima (182). – Identitet i jezik u međusobnom su prožimanju. »[S]uvremena jezična i govorna praksa otkrivaju i one činjenice koje su izvan samoga jezika« (187), »[s]tavove prema jeziku odražava ne samo upotreba jezika, nego i njegovo vrednovanje«, ti stavovi »sadrže jaku identifikacijsku komponentu važnu upravo u formiranju, održavanju i potvrđivanju kolektivnog identiteta« (188).

»Sa stanovišta kulturne antropologije [...] može se reći, da je u istraživanju jezika i etničnosti, jezika i kulture, društva... nemoguće kreirati neki općevažeci model.« No treba imati na umu da je jezik »i sredstvo i simbol zajedništva [...], on jest izrazito kulturno obilježje i strukturni dio identiteta« (188).

Stjepan Babić govori o složenom odnosu etnije (naroda, nacije), jezika i

politike, s tim da se najviše bavi odnosom politike i jezika. Normiranje književnoga jezika (standardnoga jezika) jest prvenstveno politički čin.

Jedna sastavnica takva političkoga čina jest i ono za što Babić veli ovo: »Hrvatima je i u jeziku jedan od ciljeva da se što više razlikuju od Srba, od srpskoga jezika. To je tzv. nacionalni kriterij [...]. Važno je samo da on nije na štetu hrvatskoga jezičnoga sustava i hrvatske jezične tradicije, ne može se dakle upotrebljavati apsolutno. Ta je težnja jača u laičkim negoli u stručnim krugovima pa stručnjaci moraju upozoravati na ograničenja« (192). – Ovdje bih dodao ovo: možda je tu malo pretjeran naglasak na tom razlikovanju hrvatskoga standardnoga jezika prema srpskom standardnom jeziku, čak nisam siguran da bi to trebao biti baš cilj, no sigurno je da je važnije – i što na neki način i jest sadržano u tim Babićevim riječima – to da se u normiranju hrvatskoga jezika polazi od hrvatskoga jezičnoga sustava i hrvatske jezične tradicije.

»Što se tiče muslimana Bošnjaka, njihovo nastojanje za posebnim jezikom upravo je lijep primjer sprege politike i jezika. Oni žele biti i jesu poseban narod (nacija, etnija) i žele imati svoj, poseban jezik. Dosad ga nisu imali i sada ga žele stvoriti. Za komunističke Jugoslavije u društvenom životu služili su se mješavinom hrvatskoga i srpskoga, a u vjerskome životu pretežno ili izrazito hrvatskim. *Kur'an* je preveden na hrvatski. Ali sada traže da i njihov jezik bude poseban jezik. Već su uspjeli dobiti njegovo priznanje i na međunarodnoj razini.« Izdani su već i rječnik, pravopis i jezični savjetnik; »može se reći da normativci bošnjačkoga jezika podjednako uzimaju hrvatske i srpske osobine ne da bi se približili jednomu ili drugomu jeziku, nego kako bi se podjednako udaljili i od jednoga i drugoga« (193).

Srbijanska politika djeluje na rashvaćivanje Hrvata u Vojvodini. Ono ide u koracima: od nastojanja da se Bunjevci i Šokci uvjere »da nisu Hrvati, nego da su samo Bunjevci i Šokci, a nakon toga išlo bi se i korak dalje – napuštanju hrvatskoga književnoga jezika, a onda i hrvatske narodne svijesti i prihvaćanju srpske«. U početku komunističke Jugoslavije vojvođanski su Hrvati imali svoje škole i svoje ustanove i drugo, no s vremenom je mnogo toga ukinuto (194). Kako će se stvari dalje razvijati? »Oni stariji [...] mogu lakše zadržati svoj izvorni govor, a mlađi su danas svjesniji i znat će tražiti nove putove« (195).

Evo što je u preostala tri odjeljka knjige.

Dio *Oblici etničnosti u Europi* sadrži članke: Emil Heršak, Značenje etnosa i oblici etničnosti u Europi (13–27); Nikola Dugandžija, Nedorečenost i zavodljivost etničko-nacionalnog sindroma (29–45); Dunja Rihtman-Auguštin, Etnički identitet – etnocentrizam – nacionalizam (47–56); Ružica Čičak-Chand, Oblici etničnosti u Europi i osnovne značajke odnosa zemalja imigracije prema novim etničkim manjinama (57–69); Jadranka Čačić-Kumpes, Et-

ničke raznolikosti u Europi i politika kulturnog pluralizma (71–83); Saša Božić, Etničnost migrantskih zajednica: nastajanje novih manjina (85–100); Aleksandar Štulhofer, Evolucija etničnosti (101–109).

Dio *Etničnost i religija* ima ove članke: Nikola Skledar, Religija i etničnost (113–119); Esad Ćimić, Nacija i religija (121–133); Bono Zvonimir Šagi, Katolički identitet i etničnost (135–141); Franjo Šanjek, Crkva i kršćanski etički sustav u hrvatskom društvu (143–152); Zoran Velagić, Identitet Hrvata katolika u osamnaestom stoljeću i njihov odnos spram pravoslavnih i protestanata (153–167).

Dio *Etničnost i politika* sadrži ovo: Josip Županov, Etničnost i politika na europskom geopolitičkom prostoru (199–221); Zvonko Lerotić, Građanski nacionalizam i etnonacionalizam (223–234); Silva Mežnarić, Europa i etničnost: stanje i perspektive (235–247); Boris Banovac, Etničnost i regionalizam kao izvori identifikacijskih procesa (249–262).

Predgovor su napisali Ružica Čičak-Chand i Josip Kumpes (7–9), a pogovor, s naslovom Nacionalnost iznad ili pored svega?, Vjeran Katunarić (265–285).

Na kraju knjige dodane su i bilješke o autorima, engleski sažetci članaka te kazalo.

Alemko Gluhak